

PÕHISEADUSE ASSAMBLEE KAHEKÜMNE KOLMAS ISTUNG

17. jaanuar 1992

Juhataja T. Anton (?)

Tere hommikust, lugupeetud kolleegid! Võtkem sisse oma kohad istungisaalis ja viime läbi kohaloleku kontrolli. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 26. Eilsel istungil esitas härra Runnel ühe taotluse ja juhatus lubas, et peab nõu ja teatab järgmisel istungil, kuidas lahendada seda küsimust, mille härra Runnel tõstatas. Juhatusel on ettepanek, et taotleda ülemnõukogu juhatuselt päevarahade kahekordistamist. Assamblee juhatus on veendunud, et ülemnõukogu juhatus meie taotluse ka rahuldab. Härra Runnel, kas sellega on teie ettepanek läbi vaadatud? Tänan!

Me alustame oma tööd nendest küsimustest, mis meil eilsel istungil pooleli jäid. Me lahendasime ära küsimuse, mis puudutas Riigikogu kvoorumi nõuet, ja meie töö jäi pooleli hääletusreeglite juures. Ma palun pulti proua Liia Hänni, selgitamaks neid probleeme, mis on seotud kvoorumi ja hääletusreeglitega, ja me püüame ka selles osas kujundada oma seisukoha.

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Paljudes kirjades on väljendatud muret selle üle, et väike kvoorum koos võimalusega võtta Riigikogu otsused vastu poolthälteenamusega võib viia selleni, et Riigikogu otsuseid langetavad ainult üksikud saadikud, mistõttu need otsused on juhuslikud. Selline mure on põhjendatud, sest seadusandliku protsessi kvaliteet ja juhuslikkuse vältimine on kahtlemata üks põhiseaduse ülesandeid. Teine küsimus on see, milliseid põhiseaduslikke garantiisid on selleks vaja, et eesmärki saavutada: kas selleks on ainult kvoorum ja hääletusreeglite muutmine või tuleb meil leida teistsuguseid põhiseaduslikke meetmeid? Me otsustasime eile, et me Riigikogu kvoorumi nõuet praegu põhiseaduses muutma ei hakka, küll aga tuleks sisse seada norm, et kuni Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse vastuvõtmiseni oleks kvoorum pool Riigikogu koosseisust. See tagaks seadusandluse stabiilsuse vähemalt selle hetkeni, kui Riigikogu töökorraldus on seadusega täpselt sätestatud.

Praegu tuleks meil kontsentreerida oma tähelepanu §-le 66, mis määrab selle, kuidas võetakse vastu Riigikogu aktid. Norm ütleb, et need võetakse vastu poolthälteenamusega, kui põhiseaduses ei ole sätestatud teisiti. Samuti ütleb § 66, mida tähendab poolthälteenamus, ja loetleb kõik teised hälteenamused, mida põhiseaduse paragrahvid sisaldavad. Laekunud kirjades on tehtud märkusi § 66 lõike 1 kohta. Nimelt tehakse ettepanek seda nõuet täpsustada – öelda, kui suur on see miinimumhälteenamus, millega üldse seadusi ja Riigikogu otsuseid saab vastu võtta. Tehakse konkreetne ettepanek, et see võiks olla näiteks pool kohalolnud saadikutest. Teine ettepanek on, et varem Riigikogu poolt vastu võetud akte saab täpsustada, neid peatada või tühistada võrdse või suurema arvu poolthälte puhul, kui see oli antud aktide vastuvõtmisel. Mitmed kommunistliku

partei organisatsioonid teevad ettepaneku, et Riigikogu otsused-aktid võetakse vastu koosseisu enamusega, s. t. otsuse saatuse määrab 51 häält. Ekspertidid on olnud arvamusel, et meil ei pruugiks praegu hääletusreegleid muutma hakata, see võib jääda üldise normina, kuid tingimata tuleks põhiseaduses anda nende seaduste loetelu, millele on vaja põhiseaduslikku kaitset suurema häälteenamuse näol.

Samuti on arutluse all olnud teine võimalus seadusandliku protsessi stabiilsust kaitsta. See on teatud seaduseelnõude algatamiseks tugevam filter, kui praegu seadusandliku algatuse õiguse osas on. Teatavasti saab praegu seadusandliku algatusega esineda ka üks Riigikogu liige, Riigikogu komisjon, saadikurühm või valitsus. Eile näiteks oli meil tõsise arutluse all, kas mitte riigikaitset puudutavate seaduste korral anda seadusandliku algatuse õigus ainult valitsusele ja kahele Riigikogu komisjonile, et garanteerida seda, et riigikaitset puudutavates küsimustes ei langetataks juhuslikke otsuseid.

Kokku võttes võib öelda, et seadusandlust saab stabiliseerida väga mitmeid mooduseid kasutades – nii eelfiltrit kui ka seda, et põhiseadus sätestab teatud kindlad häälteenamuse normid kindlatele seadustele, mis vajavad põhiseaduse kaitset. Seetõttu ei oleks praegu mõistlik langetada otsust § 66 suhtes, suurendades häälteenamust Riigikogu aktide vastuvõtmiseks. Küll aga võib rahva tehtud ettepanekute kohta öelda, et neis sisalduv mure seadusandluse stabiilsuse pärast on igati põhjendatud ja see on sundinud meid praegu otsima lahendeid, mis viiks selleni, et me lõpuks põhiseaduses ka seadusandluse stabiilsuse ja kvaliteedi garanteeriksime. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Kas proua Hännile on küsimusi? Ei ole. Kas assamblee liikmetest soovib keegi sõna? Ei soovi. Me kuulasime ära redaktsioonitoimkonna seisukoha, et §-s 66 fikseeritud hääletusreegleid poleks vaja muuta. Me võtsime eile vastu otsuse, leevendamaks seda vastuolu, mis on tekkinud § 66 ja paljude kodanike arvamuste vahel, et juhuslike otsuste vastuvõtmine peaks olema enam takistatud just sel teel, et oleks suurema kvoorum nõue ja et hääletusreeglid näeksid ette suurema häälteenamuse. Kas sellest piisab või on meil vaja § 66 teha siiski teatavaid muudatusi? Me saame hääletusele panna küsimuse, kas me asume § 66 muutma või mitte. Kes on selle poolt, et viia § 66 sisse kõrgemad poolthäälteenamuse nõuded, kui praegu kirjas on? Hääletame. Poolt 3, vastu 23.

Ettepanek ei leidnud toetust. Sellega me oleme esimese päevakorrapunkti ammendanud ja jätkame tööd teise päevakorrapunkti aruteluga. Ma palun kõnetooli nn. XVI peatüki teematoimkonna esimehe härra Kalle Jürgensoni!

K. Jürgenson

Lugupeetud assamblee liikmed! Lugupeetud juhataja! Teile välja jagatud XVI peatüki "Põhiseaduse rakendamine" variant on edasiarendus nendest mõtetest, mis eelmine kord selle

peatüki käsitlemisel said teile ette kantud. Siin on lähtunud kahest põhimõttest. Kõigepealt, see konkreetne skeem on lahti kirjutatud praegu veel põhiseaduse eelnõus fikseeritud juhu jaoks, et riigivanem valitakse Riigikogu poolt. Teiseks on siin lahti kirjutatud põhiseaduse rakendamine vastavalt eri riiklike institutsioonide rakendumisele alates põhiseaduse vastuvõtmisest rahvahääletusel. Ja §-s 155 ongi fikseeritud – ma loodan, et natuke paremas sõnastuses – põhiseaduse rahvahääletusel vastuvõtmine.

Edasi, põhiseaduse vastuvõtmise hetkest jõustuksid peatükid ja paragrahvid, mis käsitlevad põhiseaduse üldnorme ja Riigikogu valimisi. Need oleksid I, II ja III peatükk ning §-d 52, 53, 78, 93, 112, 136, 144 ja 145. Nii on fikseeritud ka §-s 156 XVI peatüki eelnõus.

Pärast seda, kui need põhiseaduse osad on jõustunud ja käivitunud, on võimalik minna Riigikogu valimiste juurde. Järgmine etapp algaks hetkest, kui Riigikogu kokku astub. Paragrahvis 157 on üldsõnaliselt fikseeritud Riigikogu valimisteks vajalikud ajalised piirid ja tingimused. Need lõigud, mis puudutavad konkreetset valimisseadust, võivad muutuda, nagu ma eelmine kord juba toonitasin, kuid praegu on need siin veel sees. Selles paragrahvis on ka kaks alternatiivi. Esimene neist on esimese lõigu lõpus, kus on kaks võimalust: valimised kuulutab välja vabariigi ülemnõukogu kümne päeva jooksul peale põhiseaduse vastuvõtmist või alternatiivina 60 päeva ehk siis kahe kuu jooksul. Sellest sõltub valimiste toimumine. See küsimus on seoses assamblee töö pikenedamisega jäänud veelgi enam küsimärgi alla, kui see enne oli. Ilmselt selles küsimuses tuleb meil kunagi ka otsus vastu võtta – ma ei tea, kas seda on võimalik teha kohe täna. Teine alternatiiv on viimases lõigus ja nagu Lauri Vahtre eile õigesti märkis, on see küsimus seotud väliseestlastega. Lühidalt: põhitekst sätestab, et valimisnimekirjad koostatakse, tuginedes Eesti Vabariigi kodakondsusele, alternatiiv lisab, et valimisnimekirjadesse on võimalik kanda ainult Eesti Vabariigi territooriumil alaliselt elavad Eesti Vabariigi kodanikud. Seda põhimõttelist küsimust on võimalik täna arutada ja see seisukoht läbi hääletada.

Edasi, §-s 158 on fikseeritud olukord, kus pärast Riigikogu kokkukutsumist lõpevad Eesti Vabariigi Ülemnõukogu volitused. See on täiesti loomulik. Konkreetnes sõnastuses on välja pakutud skeem, kus Riigikogu esimese koosseisu kutsuks kokku ja Riigikogu tegevust kuni Riigikogu juhataja valimiseni juhiks valimistoimkonna esimees. See on klassikaline, juba kasutatud skeem, mis ei pruugi selliseks muidugi jääda. Võimalik on määrata ka teisi isikuid, kes selle esimese koosseisu kokku kutsuvad.

Riigikogu kokkuastumise hetkest jõustuvad põhiseaduse need peatükid, mis käsitlevad eelkõige Riigikogu tervikuna, s. o. IV peatükk, ja peatükid VII–X. Need oleksid "Seadusandlus", "Rahandus ja riigieelarve", "Välissuhted ja välislepingud" ning "Riigikaitse". Need on siis põhimõtteliselt Riigikogu tööd puudutavad või Riigikogu töö aluseks olevad peatükid. Samuti

XV peatükk "Põhiseaduse muutmine". Veel oleks sellest hetkest vaja jõustada §-d 72 ja 73, mis käsitlevad riigivanema valimist. Kui assamblee otsustab ümber või läheb see küsimus arutamisele ülemnõukogusse või kui see asi antakse rahvale otsustada ning riigivanema valimise korras tulevad muudatused ja valimine läheb otseseks, siis nimetatud paragrahvid – 72 ja 73 – peaksid jõustuma kohe koos üldnormidega ja Riigikogu valimistega. Samuti tuleks ilmselt lisaparagrahvina lahti kirjutada tingimused riigivanema valimiseks. Muudatused ei oleks sel juhul suured ja seepärast ma saan need ära mainida, tuginedes sellele skeemile, mis siin on esitatud.

Järgmine paragrahv puudutab juba eile teie poolt hääletatud kvoorumi küsimust ja sellel ma pikemalt ei peatuks.

Edasi, pärast riigivanema valimise tulemuste selgumist ja riigivanema ametisse asumist jõustuks täies mahus V peatükk, mis käsitleb riigivanemat, ning §-d 81 ja 82, mis juba määravad valitsuse moodustamise mehhanismid Riigikogu poolt.

Järgmine teema on uue valitsuse moodustamine. Nagu Riigikogu ja ülemnõukogu puhul lõpetab põhiseadusliku valitsuse ametisse nimetamine riigivanema poolt ülemnõukogu poolt ametisse pandud valitsuse volitused ning sellest hetkest jõustuks täielikult VI peatükk, mis käsitleb valitsust. Paragrahvis 162 on kirjas tingimused kõrgemate riigiametnike nimetamiseks Riigikogu poolt ja nende kandidaatide esitamiseks riigivanema poolt. Siin konkreetse skeemis peab riigivanem tegema ettepaneku 30 päeva jooksul Riigikogu kokkuastumisest arvates.

Järgnevalt, kui kõrgemad riigiametnikud – Eesti Panga Nõukogu esimees, riigikontrolör, õiguskantsler ja kaitseväge juhataja – on ametisse nimetatud, jõustuksid täielikult peatükid XI–XIV. Need oleksid "Riigikontroll", "Õiguskantsler", "Kohus" ja "Kohalik omavalitsus". Põhimõtteliselt on võimalik ka, et mõne peatüki jõustamine (nt. "Kohus" ja "Kohalik omavalitsus") jääks edaspidiseks Riigikogu pädevusse. Seal on ilmselt vajalik mingite seadusandlike aktide vastuvõtmine või vähemalt see võib olla sellest sõltuvuses. Siin võib assamblee nii või teisiti otsustada.

Paragrahvis 164 oleksid fikseeritud needsamad piirangud, mis eelmine kord arutluse all olid ja mida me ka hääletasime. Siin on küsimust natuke teisiti sõnastatud ja selle paragrahvi alusel saab põhimõtteliselt püstitada nimetatud küsimuse neljas eri osas, kusjuures me võime igaühes ka hääletuse läbi viia. See küsimus on jagatav neljaks järgmiselt. Kõigepealt me võime käsitleda eraldi repressiivorganite töötajate passiivset valimisõigust, me võime käsitleda eraldi NLKP kõrgemate funktsionääride passiivset valimisõigust, kolmandaks repressiivorganite töötajate õigust täita riiklikke valitavaid ja nimetatavaid ametikohti ning neljandaks NLKP kõrgemate funktsionääride õigust täita riiklikke valitavaid ja nimetatavaid ametikohti. Nendes neljas kategoorias on võimalik valida kolme alternatiivi vahel. Esiteks, kas see küsimus üldse sätestada siin peatükis, teiseks, jätta see sätestamata ja kolmandaks, esitada alternatiividena rahvahääletusele. Muidugi, nagu eile selgus,

võib need alternatiivid põhimõtteliselt lahendada ka ülemnõukogu. Võib-olla täna ei hääletaks neid küsimusi ja arutaks põhimõtteliselt, kusjuures vastavate isikute ringi ja ametite ringi täpse fikseerimiseni ei laskuks.

Härra Niitsoo esitas omapoolse versiooni nimetatud paragrahvi sõnastamiseks, eriti selles osas, mis puudutab repressiivorganite töötajaid. See sõnastus on kahtlemata parem ja täpsem. Mina isiklikult ja võib-olla ka teised meie toimkonna liikmed ei ole nende küsimustega nii põhjalikult tuttavad. Kui teistel assamblee liikmetel on selles küsimuses oma versioone, siis palun need meile esitada, kuid ma kordan veel: seda küsimust võib-olla ei maksaks täna nii aktsepteerida, me saame selle lahendada põhimõtteliselt. See oleks selle peatüki kohta lühidalt kõik. Käesolev peatükk, nagu on fikseeritud selle projekti viimases paragrahvis, oleks põhiseadusega liidetud nii kaua, kui kaua kehtivad §-s 164 kehtestatud piirangud.

Lõpuks muidugi tuleb märkida, et meil tuleks lahendada ka põhimõtteline küsimus, kas rakendamine sätestada põhiseaduse eelnõus omaette peatükina või minna, nagu eile välja pakuti, eraldi otsuse teed. Meie toimikond on seda arutanud juba varem ja me olime põhimõtteliselt seisukohal, et see peab olema sätestatud peatükis. See peab olema liidetud põhiseaduse eelnõuga ja seega olema põhiseaduse osa. See oleks käesoleva projekti kohta lühidalt kõik. Aitäh!

Juhataja

Aitäh, härra Jürgenson! Teile on mitmeid küsimusi, kuid ma alustaksin ise ühest protsessuaalsest küsimusest. Te ütlesite § 164 kohta, et õnneks, aga võib-olla ka kellegi arvates kahjuks, pole teil teadmisi selles valdkonnas, mida § 164 kajastab. Eelmisel istungil tegi juhatus ettepaneku kaasata vajaduse korral eksperte, sest tõenäoliselt tervet assambleed ei vabanda see, et ta tunnistab ennast asjatundmatuks. Palun, milliseid eksperte kaasati?

K. Jürgenson

Praegu ei ole rohkem eksperte selles küsimuses kaasatud, meie toimikond ei ole selles suunas veel tegutsenud. Ainuke sõnastus ongi pärit härra Niitsoolt, kuid praegu meie otsustamist see küsimus ei sega. Ma usun, et selle küsimuse saame täpsustada, kui me põhimõtteliselt oleme küsimused enda jaoks otsustanud.

E. Leisson

Lugupeetud ettekandja! Mul on päris mitu küsimust. Esimene on § 157 lõike 2 kohta: Riigikogu valimistel konkureerivad erakonnad. Mida te mõtlete termini "erakonnad" all? Teatavasti praegu kehtivas seaduses on meil olemas kodanike ühendused. Kõik meie parteid on registreeritud selle seaduse alusel. Parteide ja erakondade seadust praegu veel ei ole.

Teine küsimus: mida te sellesamas paragrahvis mõtlete repressiivorganitega palgalist kaastööd teinud isikute all? Palun see lahti mõtestada! Samuti § 164 – palgalised informatorid. Ja eelmisest korrast jäi üles küsimus § 164 sisulise külje kohta. Teatavasti massiküüditamiste korras

represseeritud inimeste saatuse otsustasid tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteed. Seal kulaklikuks elemendiks või rahvavaenlaseks tunnistatute nimekirjad anti üle repressiivorganitele, konkreetselt Pihkva diviisile või NKVD-le või julgeolekule, kes viis need otsused täide. Täideviijad, s. o. repressiivorganite töötajad, on meil leidnud tähelepanu, aga n.-ö. seadusandja või otsustaja on mängust välja jäetud.

Ja neljas küsimus oleks: kas siseministeriumi konvoipolgu üleajateenija on repressiivorgani kaadritöötaja või ei ole?

K. Jürgenson

Ma loodan, et need küsimused jäid mulle kõik meelde, aga kui ma midagi ära unustan, siis palun meelde tuletada. Erakondade all on silmas peetud poliitilisi ühendusi, poliitilisi erakondi, poliitilisi parteisid. Ma ei näe mingit võimalust sellest teistmoodi aru saada.

Mis puudutab § 164 ja nende küsimuste sidumist palgaga, siis seda toimkond arutas. Ma enne viitasin härra Niitsoole, kes vaidlustas sellesama küsimuse. Toimkond, arutades seda küsimust, oli seisukohal, et palga saamine, palgalehed ja sellega seotud protseduurid võivad olla tunnismaterjaliks nimetatud isikute ringi kindlaksmääramisel. Küsimus on, kas me nendega piirdume ja keda nende all on mõeldud. Palgaliste informaatorite all on loomulikult mõeldud neid isikuid, kes on teinud nimetatud organitega kaastööd palga eest. See on tunnistuseks, et nad on seda teinud täie teadlikkusega, vabatahtlikult, raha eest.

Kohalike nõukogude küsimust toimkond arutas. Kohalikud nõukogud on nende küsimustega seotud olnud. Just nagu te ütlesite, nende käest pärinevad põhiliselt andmed, nimekirjad.

Toimkond ei pidanud vajalikuks seda ringi siia kaasata. Kui assamblee peab seda vajalikuks, siis ei saa seda loomulikult välistada.

Konvoipolgu kohta ma ei oska vastata, ma näen nendes täideviijaid. Muidugi, kui nende hulgas on otsustajaid, kurjategijaid, siis ilmselt need inimesed tulevad ka kõne alla. Aga konvoipolgu küsimust me eraldi ei puudutanud.

T. Velliste

Härra juhataja, mul on ettekandjale küsimused § 157 ja § 158 kohta. Paragrahvi 157 lõikes 1 on väljend "valimiste väljakuulutamise". Mida see väljend selles kontekstis tähendab? Et valimised toimuvad, seda me teame juba praegu, aga kui me räägime väljakuulutamisest, siis see saab olla ainult täiesti konkreetne, kuupäevaline.

Ja teine küsimus, § 158 kohta. Kas siin ei teki vastuolu, kui ülemnõukogu volitused lõpevad Riigikogu kokkuastumisega, samal ajal aga Riigikogu enda volitused algavad valimistulemuste väljakuulutamisega? Siin tekib üks periood, kui mõlemal on volitused. Tänan!

K. Jürgenson

Mis puudutab § 157 lõiget 1, siis valimiste väljakuulutamine on konkreetne kuupäev, aga siin ei

fikseerita mitte valimiste väljakuulutamist, vaid valimiste toimumist. Tähtis on toimumise kuupäev.

Juhataja

Härra Jürgenson, arvatavasti käis küsimus selle kohta, et esimene lause lõpeb sõnadega "pärast valimiste väljakuulutamist". Nimetatud tähtaeg, 60–90 päeva, hakkab ju sellest lugema. Kuidas arvestatakse tähtaega, kui ei ole selge, kust see jooksma hakkab, mis päev on valimiste väljakuulutamine?

K. Jürgenson

Selle kohta on ju järgmine lause. Siin on järgmine skeem. Põhiseadus võetakse vastu rahvahääletusel. Seejärel on öeldud, et valimised kuulutab välja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kümne päeva (alternatiiv on 60 päeva) jooksul pärast põhiseaduse vastuvõtmist. See on täpselt termineeritud ajavahemik. Edasi: selle aja jooksul on väljakuulutamine kindla kuupäevaga seotud akt ja sellest alates on järgmise ajavahemikuna fikseeritud valimiste toimumine. Minu arust on siin piisavalt täpselt määratletud.

Juhataja

Küsimuse teine pool puudutas § 158.

K. Jürgenson

Härra Velliste, võib-olla saate korrata? Ma ei saanud täpselt sellest § 158 puudutavast loogikast aru.

T. Velliste

Küsimus on selles, et § 158 esimene lause kinnitab, et Riigikogu kokkuastumise päeval lõpevad Eesti Vabariigi Ülemnõukogu volitused. Tähendab, ülemnõukogu volitused lakkavad alles Riigikogu kokkuastumise päeval, aga me oleme varem otsustanud, et Riigikogu enda volitused algavad varem, nimelt Riigikogu valimiste väljakuulutamise, mis on teatavasti enne Riigikogu kokkuastumist. Nii tekib üks periood, kui volitused on üheaegselt nii Riigikogul kui ka ülemnõukogul. Eestis on siis korraga kaks parlamenti.

K. Jürgenson

Päris nii see ei ole. Jõustuvad ainult Riigikogu valimist puudutavad paragrahvid ja alles seejärel, kui Riigikogu kokkuastumisega ülemnõukogu volitused lõpevad, jõustub IV peatükk tervikuna, nagu ütleb sellesama paragrahvi kolmas lõik. IV peatükk käsitlebki Riigikogu, nii et siin ei ole kattuvust.

K. Koha

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Paragrahv 158 ütleb, et lõpevad Eesti Vabariigi Ülemnõukogu volitused. Teatavasti on meil aga olemas ka teine esindusorgan, s. o. Eesti Kongress. Kas me ei peaks ütlema ka, et Eesti Kongress on siis laiali saadetud?

Teine küsimus on § 164 kohta. Kust te võtsite ikkagi sellise loogika, et te piirate kodaniku põhiõigust – õigust valida? Ma mõtlen just esimest lõiku §-s 164. Teistest ma ei räägi, sest seal ei puudutata minu kodanikuõigusi. Esimeses lõigus te aga puudutate otseselt minu põhiõigust – õigust

valida.

K. Jürgenson

Paragrahvis 164 on jutt ainult passiivsest valimisõigusest. Õigust osaleda valimisel ei ole siin piiratud. Jutt on ju sellest, et Riigikogusse ja riigivanemaks ei või kandideerida. See on passiivne valimisõigus.

Esimene küsimus oli Eesti Kongressi kohta. Härra Koha, lisaks Eesti Kongressile on meil veel ka eksiilvalitsus. Me arutasime seda küsimust ka toimkonnas ja jõudsime seisukohale, et kui me üldse saame rääkida teiste organite volituste lõppemisest, siis tuleb kõne alla ainult ülemnõukogu. Mis puutub Eesti Kongressi, siis ilmselt peab selle küsimuse lahendama Eesti Kongress ise. Samuti on see eksiilvalitsuse puhul, kes peab ise oma seisukoha välja ütleva, ise otsustama.

Juhataja

Härra Koha soovib oma küsimust jätkata. Palun!

K. Koha

Ma tahaksin ikka tulla tagasi § 158 juurde. See XVI peatükk läheb ju ka rahvahääletusele, aga ma saan aru, et rahval ei ole nende kahe organi, Eesti Kongressi ja eksiilvalitsuse üle mitte mingit võimu. Kas ma saan õigesti aru?

K. Jürgenson

Ma esitan teile toimkonna seisukoha, mis ei välista loomulikult vastava sätte sissepanemist omapoolse tingimusena. Praegune toimkonna seisukoht on selline, et Eesti Kongress ja eksiilvalitsus peavad need küsimused ise lahendama.

Juhataja

Tänan! Lugupeetud kolleegid, meie seis on järgmine. Teie ees ekraanil on veel kuue kolleegi nimed, kes soovivad esitada küsimusi. Kõneks on registreeritud neli kolleegi ja sõnavõttud on veel kirja panemata. Palun, kas härra Jürgenson ja teised kolleegid on nõus, et me piirdume nende küsimustega, mille esitajate nimed on ekraanil, ja pärast seda läheme läbirääkimiste, kõnede ja sõnavõttude juurde? Proteste ei ole. Me oleme kokku leppinud niimoodi, et viimasena esitab küsimuse härra Runnel. Järgmine küsija on uuesti härra Leisson. Palun!

E. Leisson

Mitte sedavõrd uuesti, härra juhataja, kuivõrd mul on täpsustus, nagu härra Kohalgi oli. Ajalehe "Argumentõ i Faktõ" esimeses numbris on intervjuu Venemaa ülemnõukogu repressiivorganite tegevuse uurimise komisjoni liikme kloostriülem Jakuniniga, kes tegeles vaimulikest KGB palgaliste informaatorite või siis palgaliste kaastööliste väljaselgitamisega. Korrespondent küsis, millist hüvitist need inimesed said, see terve suur vaimulike armee. Jakunin vastas, et mitte ainsatki palgalehte, mitte ainsatki maksedokumenti pole olemas. Neid edutati ametialal kuni

peapiiskopini välja, neid suunati tööle välisesindustesse ja võeti välisdelegatsioonide koosseisu, nad said võimaluse töötada soodsamatel tingimustel ja kasutasid muid soodustusi. Võib-olla me peaksime siiski ka lähtuma sellest, et selle n.-õ. informaatori või kaastöölise suhet KGB-ga kinnitab vaid tema allkirjaline leping. Millised olid aga isamaa ja rahva reetmise motiivid, see on tema isiklik asi.

K. Jürgenson

Ma ei saa muud kui ainult nõustuda teiega.

S. Sovetnikov

Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Kas § 155 näeb ette, et ülemnõukogu peab võtma vastu põhiseaduse rahvahääletuse seaduse või määruse? Ja kui palju valijaid peab teie arvates hääletuses osalema, et lugeda hääletus toimunuks? See küsimus huvitab mind väga, sest minu arvates on rahvas väga väsinud ja võib juhtuda nii, et rahvas lihtsalt ei lähe hääletama. Tänan!

K. Jürgenson

Kahtlemata on see tõesti väga aktuaalne probleem, viimasel ajal on seda tõestanud ka mitmed Euroopa valimised. Kui te mäletate, siis esimestel assamblee istungitel otsustati, et põhiseaduse paneb rahvahääletusele ülemnõukogu. Tookord seda küsimust hääletati ja assamblee toetab seda, nii et ilmselt peab põhiseaduse rahvahääletusele paneku reeglid tõesti välja töötama ülemnõukogus. Vastuvõtmise tingimusena on kirjas, et poolthäälte arv ületab vastuhäälte arvu. Kvoorumit selle sõna otseses mõttes ei ole siin üldse fikseeritud.

R. Järlik

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kui Põhiseaduse Assamblee tõepoolest otsustab minna teatud määral sellist Andrei Võšinski moodi teed ja repressioneerida nimekirjade järgi – ma pean passiivse valimisõiguse äravõtmist siiski teatud määral repressiooniks –, siis huvitab mind, miks on see nimekiri nendest sfääridest ja ametikohtadest ebatäielik. Ma ei lasku absurdini ega küsi pionieriorganisatsiooni ja a/ü kohta, kuid miks on sellest välja jäänud komsomoliorganisatsioon? Teatavasti sõjajärgsetel aastatel, peaaegu 1940. aastate lõpuni Eesti külas õigupoolest puudus parteiorganisatsioon ja kogu verine terror viidi ellu kommunistlike noorte, hävituspataljonide ja rahvakaitsepataljonide abiga. Nendele inimestele me oleme jätnud õiguse kandideerida ka Riigikogusse. Järelikult need, kes seadsid emasid sülelastega seina äärde ja ähvardasid nad maha lasta, kui nad oma venna asukohta metsas teada ei anna, need, kes sidusid lapsi ohjadega ree taha ja vedasid neid niimoodi küüditamispunktidesse, võivad kandideerida. Samal ajal võtame selle õiguse ära inimestelt, kellel selliseid süütegusid seljataga ei ole. Aitäh!

K. Jürgenson

Härra Järlik, kui te kohal olite ja mäletate, siis komsomoli kohta sai eelmine kord vastatud. Mis puudutab neid konkreetseid täideviijaid Eesti külades pärast sõda, siis tõesti, alati ei olnud nad

parteilased. Ma olen sellega täiesti nõus. Ja ma ei välista, et siia võib juurde arvata veel mingeid kategooriaid. See küsimus haakub sisuliselt sellesama küsimusega, mis härra Leisson esitas nõukogude töötajate kohta. Küsimus on selles, kas me lisame nad siia või mitte. Praegu neid siin tõesti ei ole.

V. Kois

Lugupeetud ettekandja! Mul on samuti küsimus selle paragrahvi kohta. Öelge palun, kas okupatsiooni repressiivorganite hulka kuuluvad ka sellised organisatsioonid nagu prokuratuur, kohus ja miilits ning mis me tahame teha nende inimestega, kes seal töötasid. Aitäh!

K. Jürgenson

Kahtlemata kuuluvad need repressiivorganite hulka. Siin on eelkõige silmas peetud – eelmisesse projekti oli see sisse kirjutatud – riikliku julgeoleku organeid.

H. Runnel

Austatud juhataja! Austatud assamblee! See küsimus võiks näiliselt kuuluda toimkonnasiseste küsimuste hulka, kuna ma kuulun ka sellesse toimkonda, kuid mul on ettekandjale siiski küsimus praegu täiskogu ees. Ma ei tea, kas siin on tegemist juhuse või südame nõtrumisega. Toimkonna juhataja ja praegune ettekandja andis ajalehes etteruttavalt intervjuu, kus ta puudutas Arnold Rütli praeguse positsiooni saatust tulevikus selle paragrahvi valguses. Eelmisel üldkogul oli meil sellest saalis juttu, kuid me ei hääletanud ega langetanud otsust, vaid avaldasime arvamust. Viimasel toimkonna koosolekul ei olnud ma päris alguses kohal, kuid minu meelest ei puudutatud ka seal seda tõsiselt. Mulle tundub siiski, et ettekandja ja toimkonna esimehe natuke eraviisilise südame nõtrumise tõttu on see punktikene välja libistatud. Kas see on korrektne ja kas me jõuame veel selle juurde korrektselt tagasi?

K. Jürgenson

Kui assamblee seda soovib, siis võime kindlasti selle skeemi juurde tagasi pöörduda, kuid ei assamblees ega ka väljaspool assambleed ei leidnud see konkreetne skeem toetust, kui lühidalt öelda. Ja siin pole lähtunud mitte mingist uuest skeemist, vaid sellest, mis praegu põhiseaduses kirjas on, s. t. Riigikogu poolt riigivanema valimine. Selles skeemis jääks niisugune ümbernimetamine tõesti ära. Kuid isegi selle varasema skeemi puhul, ma kordan veel kord, ei pidanud ei toimkond ega mina isiklikult sellest skeemist rääkides silmas konkreetset isikut. Mis puutub artiklisse, siis seal püstitas selle konkreetse küsimuse ajakirjanik. Varasema skeemi juurde tagasipöördumine on võimalik, kuid siis me peame loobuma sellest loogikast, mis praegu on põhiseaduse eelnõusse kirjutatud.

Juhataja

Suur tänu! Küsimused on seega ammendatud. Ühtlasi tuletan meelde, et eelmisel istungil ei võtnud assamblee teematoimkonna taotlusel vastu mingit otsust küsimuses, mis puudutab riigipeaks saamist. Kõneks saab esimesena sõna härra Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre

Austatud kõrge kogu! Minu mõned mõtted puudutavad paragrahvi 164. Ei ole loomulikult üllatav, et selles küsimuses tekib väga teravaid eriarvamusi, ja ei ole ka absoluutselt üllatav, et kasutatakse selliseid väljendeid nagu bolševistlikud meetodid või uued repressioonid. Neid väljendeid on eri inimesed kasutanud erinevatel eesmärkidel, aga väga sageli on siiski tegemist demagoogiaga. Vägivallale vastuhakkamine, vägivalla karistamine, kuritegude hukkamõistmine ei ole repressioon. Inimese vangipanek on ju ka repressioon, kui nii võtta, aga kui seda tehakse õiglaselt, siis on kõik korras. See on küsimus, mille me saame ära otsustada just nimelt ainult nüüd. Kui see küsimus jääb sätestamata, kui piirangud jäävad praegu põhiseaduse XVI peatükis tegemata, siis ei ole neid ka hiljem kuidagi võimalik teha. Siis on kõik need inimesed juba võtnud osa Riigikogu valimisest ja kummaline oleks kellegi õigusi pärast piirama hakata. See on põhjendus, miks küsimus on üldse üles tõstetud.

On tehtud konkreetseid märkusi, miks ei ole seda või teist inimeste kategooriat siia hulka arvatud, kui asi läheb sellise paragrahvi vastuvõtmiseni. Jah, tõepoolest. Kas komnoored arvata hulka või mitte? Kas konvoisõdurid arvata hulka või mitte? Kõik need on küsimused, mis me peaksime lahendama siis, kui oleme läbi hääletanud, kas me peame võimalikuks piirata kodanikuõigusi nendes neljas variandis, mis härra Jürgenson ette luges. Ja kui me leiame, et me mõnes nendest neljast peame seda võimalikuks, siis hakkame tõepoolest seda nimekirja täpsustama, mis ametikohtadel ja kes.

See märkus komnoorte kohta, kes sellist terrorit ellu viisid, oli kahtlemata õige, aga ma teeksin omalt poolt ühe täpsustuse. Kas see komnoor, kes võib-olla laskis püssiga surnuks teatava hulga inimesi – ütleme, et ta on tapnud viis inimest –, on suurem mõrtsukas eesti rahva ees kui näiteks Rein Ristlaan, kes pole teadaolevatel andmetel ühtegi inimest tapnud? Vaadake, see on juba iseküsimus ja selle üle võib vaielda, kumb on teinud eesti rahvale suuremat kurja. Järelikult on olemas ka mingisugune põhimõte ja baas, mille alusel on koostatud see nimekiri, mille on välja pakkunud vastav toimkond, ja seda võib vaidlustada. Võib-olla ei ole see kõige õnnestunum mõte, aga eks siis arutame.

Ja lõpuks tahan ma öelda seda, et vähemalt kompartei kõrgete juhtide õiguste piiramise soovitan mina jätta rahva otsustada, panna selle rahvahääletusele. Ükskõik, kumba pidi me seda ka ei otsustaks, ikka leiduks vihaseid vaenlasi. Ühel juhul süüdistatakse meid kommunistlikkuses, teisel juhul fašistlikkuses. On tõesti teadmata, kui ühte kasvanud on kompartei eesti rahvaga, sest seda on siiski olnud 50 aastat. Kui selle otsustab aga rahvas rahvahääletusel, siis on see tõesti otsus, mis edasikaebamisele ei kuulu. Ma tänan!

A. Kaalep

Lugupeetud juhataja! Kallid kolleegid! Ma tahaksin võimalikult lühidalt põhjendada seda, miks

mina hääletan § 164 vastu. Probleemid, mida siin on püütud lahendada, on liiga keerulised selleks, et meie kas või siinse kogu ühiste pingutustega suudaksime neid lahendada. Uurimine, mida nende lahendamiseks oleks vaja, on pikk ja mõnes mõttes isegi teatud teaduslikku põhjendust nõudev. Ma arvan, et kõik need kategooriad, mida esimeses lõikes nimetatakse, sisaldavad ka inimesi, kelle mõeldav passiivne valimisõigus kuidagimoodi ei tohiks eesti rahvast solvata. 1960. aastatel oli võrdlemisi laialt levinud seisukoht, mida muuseas toetasid ka õige mitmed väliseestlased: astugem parteisse, et eesti rahva heaks siiski midagi ära teha! Ja ma tean inimesi, kelle kaalutlus parteisse astumisel tõepoolest selline oli ja kes kas või õige piiratud sektoris tõepoolest tegid head ega teinud mitte midagi halba.

Nüüd edasi – repressiivorganid. On päris hea, et ei ole säilitatud selle paragrahvi endist sõnastust, sest seal oli antud üsna asjatundmatu nimestik. NKVD, GPU – sellise nimega organisatsioone okupeeritud Eestis ei tegutsenud. Niisugune organisatsioon nagu gestaapo ei ole ka Eestis tegutsenud. Gestaapo oli Saksamaal.

Asjatundmatus, mis kajastus selle paragrahvi eelmises sõnastuses, on tegelikult aga siiski jäänud. Kogu see n.-ö. halbade nimestik ei sisalda näiteks kaadriosakondade juhatajaid, kes tõenäoliselt ei olnud repressiivorganite kaadritöötajad ega ka palgalised informatorid, vaid andsid repressiivorganitele informatsiooni lihtsalt *ex officio* – see oli nende kohustus ja sealjuures võisid nad olla isegi parteitud. On üsna kummaline, kui me mõne parteitu kaadriosakonna juhataja Stalini ajastust tunnistame täieõiguslikuks Eesti Vabariigi kodanikuks, samal ajal aga jätame mõne rajoonikomitee sekretäri või büroo liikme, kes on täiesti aus inimene ega ole teinud midagi halba, nendest õigustest ilma, kuigi ta töötas juba nendel aastatel, kui massilisi repressioone ei rakendatud. Sealjuures olen ma muidugi seisukohal, et sellised inimesed ei vääri meie vabariigi kõrgeimaid ametikohti, aga kas me tõepoolest arvame, et rahvas, valija, ei oska ise vahet teha. Valimisvõitluses tuuakse ju kõik niisugused küsimused niikuinii avalikkuse ette.

Lõpuks ei saa ma toomata jätta üht näidet repressiivorganite palgalisest informatorist.

Viiekümnendate aastate alguses tuli minu juurde üks eakaaslane Soome sõjaväest ja teatas mulle kohe alguses, et ta on KGB palgaline informator. Minu juurde olevat ta saadetud selleks, et mina tõenäoliselt tean üht meest, kes ennast varjab ja kelle tabamist väga oluliseks peetakse. See palgaline informator oli vangilaagrist isegi vabastatud ja talle oli antud hulk raha ilma allkirja võtmata just selleks, et ta sõidaks Tartusse minu juurde ja püüaks saada andmeid selle ennast varjava inimese kohta. See n.-ö. palgaline informator ütles mulle, et kui sa tead, kus ta on, siis räägi talle kõik see asi edasi. Ma loomulikult ütlesin, et kahjuks ei tea ma sellest kolmandast mehest midagi, aga sama päeva õhtul sain seda meest informeerida, mida see palgaline informator muidugi taotleski, ja hoiatada, et ta ennast hoolega varjaks. Too informator ei täitnud oma ülesannet. Ma ei tea, mis

temast sai, aga ma leian, et ta väärrib pigem austust kui põlgust. Ja ma ei usu, et see lugu on ainuke säärane, selliseid on kindlasti teisigi. Sellepärast arvan, et kõigi nende halbade, nende parteimeeste ja repressiivorganite kaastööliste küsimus tuleb lahendada igal juhul isiklikult. Igauhte tuleb isiklikult uurida ja kaaluda. Selline paragrahv ei ole demokraatlik, ja mis veel kõige olulisem, meie praeguses situatsioonis jätaks see laias maailmas niisuguse labidaga löömise äärmiselt halva mulje. Olen rääkinud. Aitäh tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Härra Kask, teil on sõna kõneks.

P. Kask

Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Mul on mõned märkused § 157 kohta. Jutt on ilmselt Riigikogu esimese koosseisu valimisest ja nii vist tuleb ka kirjutada. Minu märkused puudutavad põhiliselt selle paragrahvi neljandat lõiku – nimelt seda, kes võtavad osa Riigikogu valimistest. See väljendab praegu väga levinud seisukohta ja teistsuguse seisukoha väljendamine on kahtlemata ebapopulaarne. Enamik poliitikuid, kes ka teisiti mõtlevad, võtab suu vett täis, et mitte rahva meelepaha alla sattuda.

Praegu on tõlkimisel ja kõigile assamblee liikmetele väljajagamisel Euroopa Nõukogu ettekanne inimõiguste olukorrast Eestis. See on ametlik dokument 31 leheküljel – väga kaalukas dokument, mille on koostanud Raimo Pekkanen, Hans Danelius ja Heiner Klebes ning millele on alla kirjutanud Geoffrey Finsberg. Selles analüüsitakse ulatuslikult Raidla ja Adamsi eelnõusid, aga mitte ainult neid, vaid üldse olukorda Eestis, siin valitsevaid seisukohti ja muidugi ka juba vastuvõetud akte. Selle dokumendi üks osa, eriti artikkel 36 kritiseerib seda mõtet, mis on väljendatud põhiseaduse rakendamispeatükis § 157 neljandas lõigus. Selles nähakse vastuolu Euroopa inimõiguste konventsiooni protokollis nr. 1 artikliga 3, mille kohaselt parlamendivalimised peaksid võimaldama kogu rahva arvamuse vaba väljendamist. Ma kommenteeriksin seda seisukohta seestpoolt vaataja pilguga, sest tõepoolest, ettekujutus parlamendist ja tema funktsioonidest ei ole meie ühiskonnas adekvaatne. See pärineb minevikust, kui parlament oli organ, mille abil n.-ö. õiged inimesed teostasid võimu ülejäänud inimeste üle. Ja see ettekujutus või vähemasti jäljed sellest on säilinud ka meis. Demokraatlik parlament ei ole selleks, et õiged inimesed saaksid valitseda ülejäänute üle. Demokraatlik parlament on selleks, et esindada rahvast sellisena, nagu ta on. Ma tean, et paljud siinolijad protesteerivad selle küsimuse niisuguse lahenduse vastu, arvates, et rahvas on ainult kodanikkond, aga see ei ole nii.

Teiseks. See on nüüd täiesti teine küsimus. Paragrahvi 158 lõigus nr. 3 on kirjutatud, et Riigikogu kokkuastumise hetkest jõustuvad teatud peatükid ja paragrahvid. Ma arvan, et selline sõnastus välistab nende peatükkide ja paragrahvide kas või osalisegi kehtestamise varem, ehkki see võib olla otstarbekas. Minu arvates oleks näiteks väga mõistlik kehtestada § 66 ülemnõukogu jaoks

kohe pärast põhiseaduse vastuvõtmist.

Kolmas, puhtredaktsiooniline ettepanek on § 159 kohta. Siin tuleks neljandas reas välja jätta sõna "korralisel". Kui me ütleme, et § 63 ei ole jõus kuni teatud seaduste vastuvõtmiseni, siis me peame sätestama, millal on Riigikogu otsustusvõimeline niihästi korralistel kui ka erakorralistel istungitel.

Ja lõpuks, § 164 kohta käib jälle seesama argument, mida ma juba nimetasin: parlament ei ole selleks, et õiged inimesed saaksid valitseda valede inimeste üle. Teine argument aga on see, millest ma rääkisin meie eelmisel istungil. Ma arvan, et Eesti demokraatia ei ole nii tugev, et seda rünnakut ette võtta. Minu prognoos on, et ekskommunistid tulevad taas võimule veel enne, kui see põhiseadus vastu võetakse. Seda näitavad näiteks eilse hääletamise tulemused ja ka muud tendentsid ühiskonnas. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Lugupeetud kolleegid, vastavalt reeglendile seisab meil ees vaheaeg. Vaheaeg on 20 minutit. Me kohtume teiega taas kell 12.40. Võimalik on kätte saada päevaraha. Täna on see raha paraku eelmise nädala eest, sellel nädalal taotleme aga uusi tariife.

Vaheaeg

Juhataja

Kell on 12.40, vaheaeg on lõppenud. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 17. Jätkame kõnedega. Härra Salum, palun teid kõnepulti! Teil on sõna.

V. Salum

Austatud assamblee! XVI peatükk on lahutamatu seotud kogu põhiseadusega, see on väga vajalik ja üldjoontes täiesti õnnestunud sõnastusega. Tahaksin aga lähemalt vaadelda § 157 ja § 164 omavahelist seost. Eelkõnelejad on siin palju kirglikke seisukohti väljendanud ja nende ühine iseloomujoon on, et nad on leppinud Nõukogude süsteemi 50 aasta ajalootusega, mis kajastub just natsionaalnihilismis. Midagi rahvuslikku või rahvusõiguslikku ei ole sünnis ega demokraatlik taotleda ega nõuda. Ja §-des 157 ja 164 kajastub veel sovetlik arusaam, et me ei tohigi kuritegudes, eriti moraalses kuritegudes sorima hakata – see vallandab kodusõja või midagi säärast. Seega tundub kristlik mõttekäik mõnelegi võõras. Ometi on, kui me tahame Eesti Vabariiki, mis tagaks eesti rahvuse säilimise enamusrahvusena oma põlisel kodumaal, desovetiseerimist vaja ning selleks on kristlikul kirikul ja kristliku mõttelaadi puhul konkreetne lahendus. Oma süü ülestunnistamisest, patutunnistusest me mööda ei pääse ja uut Eestit me üles ei ehita, kui me seda aluseks ei võta. Paragrahv 157 just ütleb, et iga kandideerija annab allkirja, et ta ei ole kuulunud ega kuulu okupatsioonivõimude repressiivorganite koosseisu. See on omaalgatuslik ja see on vajalik, nii et § 157 sissejätmise poolt tuleks igal juhul hääletada. Mis puutub paragrahvi 164, siis selle sisu üldsõnastus on hea, kuid see ring on liiga laiaks

viidud ning haaratud kaasa linna- ja rajoonikomiteede büroode liikmed. See on tarbetu laiendamine, sest need inimesed ei ole otsesed süüdlased. Mis puutub rajooni täitevkomiteede ja komsomolikomiteede töötajatesse, siis paraku enamikku neist aktiivsetest inimestest, ka neist, kes küüditamisel lapsi ree taha sidusid või seina äärde saatsid, edutati teenete eest just KGB liinis. Nii et enamik nendest kaadriosakonna juhatajatest ja rajoonikomitee töötajatest olid ju teise kohaga KGB töötajad. Niisiis langeb see probleem ära ja ei ole mõtet seda ringi formaalselt väga laiaks viia.

Mis puutub eelkõneleja Peet Kase väga selgesse mõtteavaldusse, siis tema viitas ju otseselt sellele, et rahvas tähendab kogu elanikkonda ja me ei tohigi hakata eesti rahvusele nõudma mingisuguseid õigusi Eestimaal, vaid peame lähtuma sellest, et kõik rahvad on võrdsed ja internatsionaalne Eesti Vabariik on see ainuõige, mida terve Euroopa respektierib. Samuti võiks öelda, et kuna 600 000 inimest räägib teist keelt, siis peaks ikka olema mitu riigikeelt. Nii et siin on roheline tee internatsionaalsele Eesti Vabariigile.

Minu arvates, kui nüüd vaadata seost XVI peatüki ja algusosa vahel, tuleks selleks, et kompartei ja KGB kui repressiivorganite osa selgemalt esile tuua, võtta arvesse rahva tehtud ettepanekuid. Enn Soovik teeb näiteks ettepaneku sätestada §-s 1, et Eesti on iseseisev, sõltumatu demokraatlik rahvavabariik. Käärma teeb ettepaneku öelda §-s 1, et Eesti Vabariik kindlustab eesti rahvuse säilimise ja arenemise tema põlisel kodumaal, s. t. säilimise enamusena. Kui me nüüd need asjad põhiseadusest välja jätame, siis on meil tõesti internatsionaalne, mitmekeelne Eesti Vabariik, mida kõik kolonisaatorid saavad enda kodumaaks pidada, ilma et neil oleks mingisugust enesepuhastamise kohustust. Iga inimene loob endale tuleviku tegudega ja iga kolonisaator saab ka oma kuritegusid heastada. Seda teed peame põhiseaduseski minema, teist võimalust ei ole. Ma arvan, et ükski venelane ei oleks sellega nõus, kui määramatu kaootiline olukord suurel impeeriumi alal veel süveneb ja Hiinast tuleb miljon kolonisaatorit-sõjameest Kaug-Itta ning loob seal mingisuguse Hiina Vabariigi. Nii et põhiseadus peab garanteerima eesti rahvuse enamusrahusena püsijäämise ja rahvuse igakülgse arengu. Ja selleks ongi XVI peatükk vajalik. Kui me desovetiseerimist ei taotlegi, siis need, kes püüavad seda läbi suruda, õigustavad seni tehtud kuritegusid. Lahendus on selles, et kui kuritegusid on tehtud, on igaühel võimalus neid heastada, selleks on aeg antud kõigile. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Mul on kõigile kolleegidele siiski selline palve, et kui te räägite sellest, mida üks või teine teie kolleegidest on väitnud, siis tuleks olla võrdlemisi täpne. Ma loodan, et härra Salum, kui ta tutvub järgmisel istungil tänase istungi stenogrammiga, saab aru, et härra Kask ei kõnelnud täna internatsionaalsest Eestist, kui ta rääkis politoloogilistest aspektidest. Ma olen lihtsalt kurb, et see ei jõudnud teieni, härra Salum. Järgmine kõneleja on härra Laar. Palun!

M. Laar

Austatud härra juhataja! Austatud kolleegid! Ka mina tahan praegu arutusel olevat projekti põhimõtteliselt toetada, tuletades samal ajal meelde, et viimasel ajal on meil paljuski tegeldud jalgratta leiutamiseiga. Totalitaarsest ühiskonnast demokraatliku ühiskonna ülesehitamine pole maailmas sugugi mitte uus protsess ning uus protsess pole ka see osa, mida me praegu mõistame desovetiseerimise nime all.

Analoogne protsess toimus denatsifitseerimise käigus sõjajärgsel Saksamaal ning just see oli seal tagatiseks Saksamaa demokratsiseerimisele ja ülesehitamisele selleks riigiks, nagu ta praegu on. Tutvudes nende materjalidega, mis puudutavad Saksamaa denatsifitseerimist sõjajärgsel perioodil, maa demokratsiseerimist ja ülesehitamist selleks riigiks, nagu ta praegu on, võib sealt kergesti leida õige palju kasulikku ja ka tuttavat. Kõigepealt on tuttavat kõik need vastuväited, mida esitati denatsifitseerimisele – need on needsamad, mida praegu esitatakse desovetiseerimisele Eestis. Alates sellest, et kui me kõrvaldame ühiskonna juhtimisest sellise hulga tõelisi eksperte ja inimesi, kes nagu oskaksid juhtida ja on harjunud juhtima, siis me lihtsalt laseme majanduse põhja ega ehita kunagi uut ühiskonda üles. Täpselt samu väiteid esitati sõjajärgsel Saksamaal. Need jäeti seal põhimõtteliselt tähele panemata ja võib-olla tänu sellele majandus nii efektiivselt ja kiiresti üles ehitatigi. Esitati ka väiteid, et inimene pidi teatud positsiooni saavutamiseks, mis oli kasuks tervele Saksamaale, astuma partei liikmeks, tal ei jäänud lihtsalt midagi muud üle. Sellesse väitesse suhtuti sõjajärgsel Saksamaal õige kriitiliselt. Loomulikult arvan ma, et meil pole vajadust üle võtta kogu tollast praktikast, sest võrreldes meie praktikaga oli denatsifitseerimispoliitika Saksamaal hoopis karmim. Seal kõrvaldati kõik partei pealiikmed kõigist ametitest kuni sidetöötajate ja raudteetöötajateni välja.

Mis puutub nüüd sellesse dokumenti, mida me täna vaatame, siis seal on ära toodud kategooriad, kellelt me võtame ära passiivse valimisõiguse. Vastuseks ühele märkusele võin ma öelda, et Saksamaal võeti kõigilt parteiliikmetelt ära ka aktiivne valimisõigus, seda eri piirkondades erinevaks ajaks – kas viieks või kümneks aastaks. Nii et meie praegune samm on õige leebe. Mis puutub nendesse kategooriatesse, siis siin ma tahaksin nõustuda mitme kritiseerijaga, et need ei ole väga täpsed. Ma soovitan tõesti pöörata tähelepanu Saksamaa kogemustele, sest nendele kategooriatele, keda meie tahame ühel või teisel kombel ühiskonna juhtivatelt positsioonidelt mõneks ajaks kõrvaldada, vastavad umbes kategooriad 1 ja 2 Saksamaa denatsifitseerimise seadustikus. Need inimesed kuulusid eriti range kontrolli alla ja nende varandus konfiskeeriti täiesti. See on üks asi, milleni meie ei ole veel välja jõudnud, vähemalt praegustes dokumentides mitte. Nii et ma rõhutan veel kord, et me ajame praegu seda asja väga leebelt, võrreldes sellega, mis siis toimus.

Kui nüüd vaadata, kes nendesse kategooriatesse kuuluvad, siis ma tahan toetada härra Salumi ettepanekut mitte arvestada sinna hulka kohalike parteikomiteede büroosid. Sellised kollegiaalsed organid partei kohalikel tasemetel olid esimesest ja teisest kategooriast ka Saksamaal välja jäetud. Küll oli sinna sisse võetud kategooria, mille soovitas sisse panna härra

Järlik, keda ma täiesti toetan. Mõtlen sellele parteile, kuritegelikule parteile alluvate alg- või kõrvalorganisatsioonide liidreid, eelkõige ülemaalisel tasemel, aga ka kohalikul tasemel. Ma ei ole kindel, kas me peaksime heaks kiitma ka kohaliku taseme arvestamise, kuid leninliku komsomoli juhtkonna nimede lülitamine sellesse nimekirja on minu meelest hädavajalik. Täpselt samuti käivad sinna alla ka ametiühingud, kes omal ajal kuulusid Saksamaal surmkindlalt isegi mitte teise kategooria, vaid esimese kategooria hulka koos nendega, kes kuulusid denatsifitseerimise eriti rangete meetmete alla. See tähendab, et puhastada tuleb ka neid struktuure, mis allusid teatud määral parteile, kuid kuhu kuulunud inimesed kommunistlikus parteis kui sellises eriti karjääri teha ei jõudnud ning kes hiljem suunati majandusse – kas põllumajandusse, tööstusesse või kuskile mujale. Saksamaal olid sellest esimesest kategooriast väljas täitevvõimu esindajad. Selle tõttu ka mina soovitan, kui me lähtume sellest samast Saksamaa kogemusest, otseselt täitevvõimu esindajate kallale mitte minna, kuna need inimesed arvati selles küllaltki läbimõeldud protsessis nendest kategooriatest välja.

Mis puutub Saksamaasse, siis võib ütelda, et need olid esimesed määrused, mida täites viidi läbi esimene puhastus maal. Sellele järgnes teine laine, mis natukene erines esimesest lainest, sest asja võeti sisulisemalt. Siis võeti ette need, kes ei kuulunud tegelikult SD partei juhtkonda või NSDAP-i juhtkonda, aga täitsid kas majanduses või täitevvõimus aktiivselt korraldusi. Aga see on juba teine protsess. Ja selle tõttu, kui me kuskilt selle joone tõmbame, siis ma vähemalt soovitan komisjonil väga tõsiselt tutvuda nende materjalidega, mis denatsifitseerimisprotsesse puudutavad. Vähemalt isiklikult mulle tundub, et meil on mõtet sealt õppida ja mitte üritada leiutada jalgratast, seda vähemalt nende kategooriate osas. Käsitleda tuleb seda loomulikult oma vaatevinklist.

Mis puutub veel Saksamaa ja Eesti võrdlusele, siis üks kõige levinumaid väiteid, mida Saksamaal pärast sõda esitati, oli see, et ei saa ometi kedagi süüdi mõista natsimeelse tegevuse eest, sest vastasel juhul annaksime oma õigusele tagasiulatuva jõu. See väide Saksamaal kummutati. Väideti, et tegemist pole mitte kriminaalõiguse valda kuuluva otsusega, vaid selge poliitilise otsusega, ja nende kategooriate kohta, mis vastava seadustiku alla hakkavad käima, sellised argumendid ei kehti. Kui vaadata ka meie muid otsuseid, mida me igapäevases elus teeme, siis ma ei tahaks nüüd tõmmata võrdlust ja paluks mind mitte süüdistada kellegi isiklikus solvamises, aga me tõstame ju täpselt samuti hääletamisõiguslike kodanike seast välja teisigi isikukategooriaid, näiteks neid, kes on nõdrameelsed või ükstapuha, kuidas me neid tahame nimetada. Sellist praktikat ei pidanud vähemalt sõjajärgsel Saksamaal ka Saksa juristid õigussüsteemi rikkumiseks.

Lõpetuseks tahan veel vastata härra Peet Kasele, kes siin väitis, et kohe-kohe tulevad kommunistid võimule. Ma ei saa sellest väitest aru, sest kui vaadata valitsuse toetajaid, siis on nende seas nii ühe

kui ka teise EKP juhid ja kes siis need kommunistid veel on, kui mitte need nimekad seltsimehed.
Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Laar! Vahepeal soovib kohalt sõna härra Kaalep. Härra Kaalep, teil on aega kaks minutit. Palun!

A. Kaalep

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mul on hea meel, et ma sain sõna kohe pärast Mart Laari. Tahaksin hoiatada sellise paralleeli eest – Saksamaa ja Eestimaa. Esiteks, Saksamaa oli sõja algataja ning Saksamaal oli natslusel rahva hulgas palju poolehoidjaid. Eestis ei ole minu arvates kommunistidel kunagi olnud tähelepanavat poolehoidu. Isegi Soomes, kus kommunistlikule parteile ja tema liitlastele anti vahepeal isegi 25% häältest, on kommunistide poolehoid alati olnud suurem kui Eestis okupatsiooniajal. See on igast asjast tunnetatav. Stalini surma puhul oli näha, kuidas tänavad olid täis inimesi, kes vahtisid maha, et nende silmadest rõõmusära välja ei paistaks. Terve eesti rahvas hõiskas sisemiselt rõõmust, kui Stalin suri. Eestis ei ole kommuniste praktiliselt olnud, välja arvatud väga vähesed. Mingid kommunistid meil kunagi võimule ei tule. Ja teine joon Saksamaaga paralleelsuse otsimise asjus – Saksamaal kestis natslus ainult 12 aastat, Eestis on aga Nõukogude okupatsioon kestnud üle poole sajandi. Ka see loob täiesti erineva olukorra. Niisiis, hoiatan selle paralleelsuse rakendamise eest. Aitäh tähelepanu eest!

Juhataja

Täna! Järgmisena on kõneks sõna härra Rumessenil. Palun!

V. Rumessen

Austatud kõrge kogu! Lugupeetud kolleegid! Mind valdab hetkel tõeline masendus. Mille muuga on meil tegemist kui moraalikriisiga, kui me oleme sunnitud kuulama selliseid argumente? Tundub niimoodi, et me oleme nagu ära unustanud selle, mis on tegelikult põhjustanud meie praeguse olukorra ja kes kannab vastutust kogu selle olukorra ees. Kas või selle ees, et meil kõigil teiega ei ole praegu enam igapäevast leiba.

Kõigepealt, härra Kaalepile vastuväiteks ma julgeksin ütelda niimoodi, et sõda ei alustanud mitte ainult Saksamaa, vaid seda tegid võrdselt Saksamaa ja Nõukogude Liit Molotovi-Ribbentropi salasobingu tulemusena. Mõlemad riigid kannavad võrdselt vastutust kõigi kuritegude eest. Teiseks selle kohta, et Eestis ei ole kunagi kommuniste olnud. Vana-aastavastuvõtul, mille korraldasid peaminister ja ülemnõukogu esimees, ütles mulle härra Jaan Rääts isiklikult: "Mina ei ole kunagi astunud komparteisse ainult karjeristlikel kaalutlustel, vaid siirast soovist üles ehitada kommunistlik ühiskond ja ma olen sellel veendumusel ka praegu. Ma olen astunud komparteisse aatelistel kaalutlustel." Ma usun, et selliseid inimesi on rohkem. Ma ei välista, et nende seas on enamik kompartei kõrgemad funktsionäärid. Ja nüüd on küsimus selles, et mõned inimesed püüavad

kunstlikult takistada seda protsessi, mis oma olemuselt on tegelikult paratamatu. Olen veendunud, et isegi kui me väga tahaksime, ei suuda me takistada ühiskonna demokratiseerumise protsesse ja vältida desovetiseerimise läbiviimist. See tuleb varem või hiljem, ja see tuleb paratamatult. Kaks või kolm aastat tagasi räägiti meile samamoodi, et ega iseseisvus ei ole võimalik, iseseisvuse sõna on tabu. Me peame leppima liidulepinguga, see on meie ainus tulevik. Täpselt samuti arenevad ühiskondlikud protsessid mööda oma teatud paratamatuse loogilist rada.

Mis aga puutub nendesse argumentidesse, millest siin rääkis härra Peet Kask, siis ma võiksin meelde tuletada, mida vastas meie lugupeetud ekspert härra Schwartz Juhan Talve esitatud küsimusele, kas endiste kompartei funktsionääride eemalejätmine riigiaparaadi tööst ja neilt valimisõiguse äravõtmine ei ole inimõiguste rikkumine. Härra Schwartz, meie lugupeetud ekspert Ameerika Ühendriikidest, vastas selge sõnaga, et see küsimus on teoreetiliselt kõigile selge ja selle eeskuju on meil näha praegu Ida-Euroopa maades. See, mismoodi on see toimunud Tšehhoslovakkias ja paljudes teistes maades, on meile näidanud, et see ei ole inimõiguste rikkumine, ja kahtlemata see ei ole ka Eestis inimõiguste rikkumine, kui nende kuritegelike organisatsioonide juhtivatelt funktsionääridelt võetakse ära sellised õigused. Samas ta lisas, et loomulikult tekitab selle küsimuse praktiline lahendamine palju probleeme ja eelkõige sellega tulekski tegeleda.

Niisiis, ma olen täiesti nõus sellega, mida rääkis siin praegu härra Mart Laar. Ma ei hakka paljut sellest enam kordama, kuna kavatsesin just ise ka neid asju rõhutada. Me oleme siin Põhiseaduse Assamblees praegu eelkõige ikkagi selleks, et langetada põhimõtteline otsus. Ja tegelikult see paragrahv on meil juba põhimõtteliselt hääletatud, nii et mina isiklikult ei saa praegu üldse hästi aru, millest selline diskussioon, kui me oleme põhimõtteliselt hääletanud. Neid kategooriaid täpsustada on ilmselt äärmiselt hädavajalik, aga kui me räägime, et me jätame need rahva otsustada, siis, andke andeks, lugupeetud kolleegid, mina ei saa varsti enam üldse aru, kes on rahvas. Peet Kask räägib, et kõik, kes on Eestisse tulnud, on rahvas. Sellega ta välistab üldse dekoloniseerimise protsessi, mis paratamatult tuleb, nii nagu seda tõdeti ka hiljuti toimunud inimõiguste konverentsil Pirital. See on järjekordne katse seadustada kolonisatsiooni tulemused. Ja ma ei saa aru, kas rahvavaenlased on ka rahvas, kui me ütleme, et las rahvas otsustab. Nendes artiklites, mis me ajakirjanduses oleme näinud ja lugenud, kumavad tihtipeale läbi selged poliitilised taotlused, poliitilised huvid, ja see ei ole minu arusaamise järgi mitte meie rahva huvides, vaid eelkõige rahvavaenlaste huvides – nende inimeste huvides, kes on saavutanud oma positsiooni tänu EKP-le ja kuritegelikele organisatsioonidele. Selle loogika järgi need inimesed, kes astusid parteisse, püüdsid teha midagi Eesti heaks. Järelikult Enn Tarto ei pidanud seda vajalikuks ja tema ei ole midagi teinud eesti rahva ega Eesti iseseisvuse taastamise heaks. Tänan väga! See loogika minule kuidagi pähe ei mahu. Ma olen endiselt arvamusel, et praegu on meil moraalikriis äärmiselt sügav ja kui öeldakse, et rahvas ei oska vahet teha, siis ma pean kahetsusega tunnistama, vaadates neid Emori küsitluse tulemusi, et kahjuks oskab

küll. Endiselt on nomenklatuuri käes kõik vahendid selleks, et rahva arvamust mõjutada ja rahva arvamusega manipuleerida. Ja ma jään endiselt seisukohale, et selles rakendusotsuses peaks olema selgelt ära öeldud, et EKP kui kuritegelik organisatsioon ei saa üldse esitada oma nimekirju Riigikogu valimistele. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, ilmselt tuleb meil langetada õige otsus, lähtudes sellest, kes ägedamalt oskab oma seisukohti kaitsta. Kui see tõepoolest on nii, siis olgu, kuid üks palve on mul siiski. Kui te peate võimalikuks, siis pidagem kinni siiski sellest reeglist, et me ei pane üksteise suhu sõnu, mida pole öeldud. Härra Rumessen, mul on väga kahju, kuid ma pean teile meelde tuletama, et te tegite ühe meie kolleegi sõnavõttust vale järelduse, kui väitsite, et selle sõnavõtu sisu on katse seadustada kolonialism. Minu arvates me ei aruta neid küsimusi assambleel. Ma ei saa aru, kuidas see on seotud XVI peatüki teemaga ja ma palun nii teid kui ka kõiki teisi kolleege: suutkem ennast talitseda! Tänan! Sõna kohalt saab härra Erm. Palun!

A. Erm

Aitäh! Lugupeetud assamblee liikmed! Mina tuleksin korraks tagasi probleemi juurde, kes siis on kommunist ja milline roll on kommunistlikul parteil olnud Eesti ühiskonnas. Me mäletame väga hästi protsesse, mis peeti nende inimeste üle, kes olid teinud koostööd Saksa okupatsioonivõimudega, ja kui karmilt kõiki neid karistati. Minu meelest ei tekiks meil praegu probleemi, kui me räägiksime Eestimaa Kommunistlikust Parteist, mis tegutses iseseisvas Eesti Vabariigis. Küsimus on teine. Me räägime EKP-st kui organisatsioonist, mis tegelikult teostas Eesti Vabariigis okupatsioonivõimu. Ja siin ei saa lähtuda ainult sellest, et tegu oli iga inimese südametunnistuse vabadusega. See ei olnud südametunnistuse vabaduse täitmine, see oli tegelikult võõrriigi võimu elluviimine. Ja sellest seisukohast lähtudes me peame siiski mingisuguse otsuse selle organisatsiooni suhtes langetama. Ma olen kaugel sellest, et süüdistada kõiki EKP liikmeid pahatahtlikkuses eesti rahva suhtes. Tõepoolest, süsteem oli selline, et mõnedel ametikohtadel pidi partei liige olema, ja me olime osa tugevamad, osa nõrgemad. Aga mis puutub siiski selle aparaadi ladvikusse, siis siin need argumendid enam ei kehti, et pidi seal olema. Ei pidanud olema! Ei pidanud olema keskkomitees, ei pidanud olema aparaadi eesotsas, ei pidanud igal juhul trügima rajoonikomitee sekretäriks, võis elada ka teistmoodi. Tegemist oli ikkagi okupatsiooni teostava organisatsiooniga ja sellest me peame lähtuma. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Sõna soovib proua Lauristin.

M. Lauristin

Lugupeetud assamblee liikmed! Ma tahaksin tulla tagasi selle juurde, mis on meie roll. Mulle tundub, et me võib-olla praegu võtame endale liiga suured volitused. Seda ülesannet peaks täitma

ilmselt Riigikohus. Riigikogu ja muude organite tööle hakkamine sõltub sellest, kui hästi meie oma rolli täidame, s. o. kas põhiseadus saab valmis ja kas see vastu võetakse. Ma panen ette, et me asuksime otsustama. Ma saan aru, et härra Jürgenson pakkus välja ka liigendatud küsimuse lahendamise. Mulle tundub, et me peaksime keskenduma käivitamismehhanismile, just esimestele valimistele. Riigikogus kokku tulles saab palju paremini lahendada mitmeid küsimusi. Me peame selle tee lahti tegema.

Juhataja

Suur tänu! Sõnasoovijaid rohkem ei ole. Me oleme lõpetanud läbirääkimised. Härra Jürgenson kui toimkonna esimees taotles, et assamblee võtaks vastu mitu põhimõttelist otsust. Need küsimused saab jagada kolme gruppi. Esimene puudutab küsimusi, kas assamblee soovib piirata mõne kategooria (repressiivorganite töötajad, EKP) valimisõigust, nende inimeste õigust töötada kõrgematel riiklikel ametikohtadel. Teisena tõi härra Jürgenson meie ette küsimuse sellest, et meil on võimalik langetada otsus, kas tema tõstatatud teema – repressiivorganite ja EKP liikmete osalemine poliitilises elus – peaks olema reguleeritud XVI peatükis. Kas peab selle küsimuse andma otsustada rahvale või on võimalik, et selle otsustab ülemnõukogu või Riigikogu?

Ja kolmandaks, härra Jürgenson leidis, et assamblee peaks langetama otsuse, kas nimetatud probleemid leiavad lahenduse nn. rakendusotsuses või põhiseaduse XVI peatükis.

Ma palun, et härra Jürgenson tuleks kõnepulti ja me proovime üheskoos alustada järjekorras kõigi nende küsimuste käsitlemist, mida taotleb vastav teematoimkond. Härra Jürgenson, palun kõnepulti! Härra Jürgenson, kas ma panin õigesti kirja need küsimused, mis vastav teematoimkond soovib täna assambleele hääletamiseks esitada?

K. Jürgenson

Mitte päris. Seepärast ma sõnastaks need üle, kui tohib. Paragrahvis 164 püstitatud probleemi võib jagada neljaks. Me otsustasime eelmisel istungil, nagu te mäletate, et need küsimused vajavad käesolevas peatükis reglementeerimist ja siin võime eristada järgmisi põhimõttelisi otsuseid. Kõigepealt: kas repressiivorganite töötajate passiivset valimisõigust piirata ja kas see piiramisõigus selles peatükis sätestada, mitte sätestada või esitada alternatiividena? Teiseks ...

Juhataja

Härra Jürgenson, ma vabandan, et segan. Teeksime niimoodi, et hääletamisele paneme korraga ainult ühest küsimusest koosneva ettepaneku. Niisiis, esimene on: kas repressiivorganite töötajate passiivset valimisõigust piirata? Jah. Palun minge edasi!

K. Jürgenson

Edasi: kas piirata NLKP kõrgemate funktsionääride passiivset valimisõigust? Kolmandaks: kas piirata repressiivorganite töötajate õigust täita riiklikke, valitavaid ja nimetatavaid ametikohti? Ning neljandaks: kas piirata NLKP kõrgemate funktsionääride õigust täita riiklikke, valitavaid ja

nimetatavaid ametikohti? Need neli alajaotust on võimalik põhimõtteliselt läbi hääletada. Lisaks ma juhin tähelepanu, et ühe alternatiivi üle, mille kohta eriti arvamusi ei avaldatud, nimelt § 157 teise alternatiivi üle, on põhimõtteliselt võimalik täna samuti hääletamine läbi viia. See puudutab väliseestlaste osalust.

Juhataja

Suur tänu! Aga käsi on püsti härra Runnelil, see on protesti märk. Palun, kuulame härra Runneli ära!

H. Runnel

Kallid kolleegid ja austatud juhataja! Ma protestin nii tähtsate küsimuste puhul selle minu meelest natuke loksuva või libiseva protseduuri kasutamise vastu. Ma palun mitte täna niimoodi jooksupalu seda hääletamist korraldada, sest nagu sellest eelnõust näha, ei ole toimkond osanud üksmeelselt neid alternatiive sõnastada. See on pigem toimkonna juhataja improvisatsioon siin puldis. Ma ei pea seda päris õigeks, kuna eelmine kord me põhimõtteliselt hääletasime assambleel, et see paragrahv on sees. Liigendatud hääletamine ei ole minu meelest korrektne.

Juhataja

Kas härra Jürgenson soovib kommenteerida? Ei?

K. Jürgenson

Jah, ma usun, et härra Talve sai vist probleemist aru.

Juhataja

Suur tänu! Aitäh, härra Jürgenson! Üks hetk, juhatus peab nõu, kuidas tööd jätkata.

Lugupeetud kolleegid, juhatus teeb sellise ettepaneku, et me võiksime esimesena hääletada, kas me leiame, et meil on võimalik täna läbi viia need hääletused, mille küsimused formuleeris teile vastava teematoimkonna esimees härra Jürgenson. Niisiis: kas meil on võimalik täna läbi viia hääletused nendes küsimustes, mis härra Jürgenson teile ette luges? Kas on vajalik need küsimused härra Jürgensoni poolt veel kord ette lugeda? Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson

Niisiis, põhimõtteliselt võiks otsustada järgmist. Kas repressiivorganite töötajate passiivse valimisõiguse piirang käesolevas peatükis sätestada, mitte sätestada või esitada alternatiivina? Teiseks: kas NLKP kõrgemate funktsionääride passiivse valimisõiguse piirang käesolevas peatükis sätestada, mitte sätestada või esitada alternatiivina? Kolmandaks: kas keeld täita repressiivorganite töötajatega riiklikke valitavaid ja nimetatavaid ametikohti sätestada siin peatükis, mitte sätestada või esitada alternatiivina? Ja neljandaks: kas piirata selles peatükis NLKP kõrgemate funktsionääride õigust saada valituks või nimetatuks riiklikele ametikohtadele, seda mitte sätestada või esitada see alternatiivina? Nelja eri kategooria jaoks on seega kolm põhimõttelist alternatiivi.

Juhataja

Niisiis, lugupeetud kolleegid, juhatus formuleerib teie jaoks küsimuse. Kas meil on võimalik täna läbi viia hääletus nendes neljas küsimuses, mis teematoimkonna esimees härra Jürgenson praegu teile ette luges? Kohaloleku kontroll, palun! Assamblee liikmeid on saalis 38. Niisiis on meile ette loetud neli küsimust, millega võiksime tööd jätkata. Seoses sellega, et osa assamblee liikmeid leiab, et ühel, teisel või kolmandal põhjusel ei ole võimalik nendes neljas küsimuses otsust langetada, paneb juhatus kõigepealt teie ette hääletamisele järgmise küsimuse: kes on selle poolt, et hääletada teile ettekantud neljas küsimuses kohe täna?

Kes on selle poolt, et viia täna läbi need hääletused, mis härra Jürgenson ette kandis?

Hääletame, palun! Lugupeetud kolleegid, 16 poolt- ja 18 vastuhäälega on assamblee vastu võtnud otsuse, et paraku me täna neid hääletusi läbi viia ei saa. Meil tuleb otsustada, kuidas me tööd jätkame, sest paratamatult kajastab selline tulemus ka mõningast hinnangut antud teematoimkonna töö tulemusele.

Lugupeetud assamblee liikmed, mul on teile selline ettepanek. Teeksime kümme minutit vaheaega, juhatus korraldab sellel vaheajal istungi. Palun, me ei ole veel lõpetanud, ärge lahkuge saalist! Palun koosolekust osa võtma kõigi teematoimkondade juhte! Juhatus koosolek koos teematoimkondade juhtidega, teistele kümme minutit vaheaega. Me kohtume saalis taas kell 13.42.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, me leppisime kokku kümneminutilise vaheaja. See on lõppenud. Härra Rumessen, vaheaeg lõppes ära! Kallid kolleegid, palun istuda oma kohtadele ja viime läbi kohaloleku kontrolli! Saalis on 17 assamblee liiget.

Lugupeetud kolleegid, meie meeled on läinud ärevile ja see on väga hea märk. See näitab, et me võtame oma tööd täie innuga ja vaimustudes, innustudes oma tööst, kaitseme kõiki oma tõesid. Seda ongi vaja teha, kuid ilmselt on vajalik ka see, et me suudame uuesti objektiivselt ja rahulikult vaadata ülesandeid, mis on meie ees, hinnata seda suurt tööd, mis juba on tehtud, ja osata viia see lõpule. Juhatusel ongi sellel eesmärgil teile säärane ettepanek. Esiteks, tänane istung lõpetada; teiseks, me jätkame assamblee tööd täiskogus, teatades sellest ajalehes ja raadios; kolmandaks, täna ja järgnevatel päevadel on tähtsaim see, mida peab tegema redaktsioonitoimkond, ja ka see, mida tuleb teha nn XVI peatüki toimkonnal. Oleks soovitatav, et vaatamata sellele, et need kaks toimkonda peavad tingimata töötama, oskavad teematoimkonnad leida ka aja, kui neil on võimalik koguneda ja läbi vaadata need küsimused, mis nii kenasti süstematiseeritult teie käes on. Selline on juhatus otsus, mille me koos teematoimkondade juhtidega läbi arutasime. Selle otsuse vastu polnud keegi ei juhatusest ega teematoimkondade juhtidest.

Enne kui me tänase istungi tõepoolest lõpetame, on võimalik sõna võtta kõigepealt proua Liia

Hännil, seejärel härra Kalle Jürgensonil ja ka kõigil teistel teematoimkondade juhtidel. Palun teie kõigi tähelepanu! Kõigepealt saab sõna proua Liia Hänni, et veel kord teile meelde tuletada seda, et ta töötab koos teiega. See on teil ehk juba meelest läinud, millal ja kus see töö algab. Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Ma tahaksin teile kõigepealt veidi rääkida sellest, kuidas kulges eilne redaktsioonitoimkonna ja ekspertide ühiskoosolek. Ekspertid alustasid sellega, et nad tegid teatavaks oma pretensioonid redaktsioonitoimkonnale ja ühtlasi ka assambleele. Nende esimene märkus seisnes selles, et me ühise koostöö ajaks lõpetaksime vastastikuse terava kriitika, mis ilmselt ei soodusta ühist tööd, ja me nõustusime sellega. Teine märkus oli, et redaktsioonitoimkond ei ole senistel koosolekutel suutnud kohale tulla täies koosseisus. Ekspertidele tegi muret, et meie kokkulepitud seisukohad võivad seetõttu hiljem saada redaktsioonitoimkonna liikmete ja ka assamblee poolt kahtluse alla seatud, ning nad soovisid, et meiepoolne esindus ühiskoosolekutel oleks soliidne. Meil on vaja ühiselt otsustada, kuidas saavutada, et redaktsioonitoimkond, kes seni ei ole suutnud alati täies koosseisus kohale tulla, seda edaspidi suudaks. Ilmselt on ka vajalik, et teematoimkonnad saadaksid oma esindajad kõigile nendele ühiskoosolekutele ja eriti nendele koosolekutele, kus arutatakse teematoimkondade peatükke. Hea oleks, kui nendel koosolekutel oleks esindatud kogu vastav teematoimkond. Tänan!

Juhataja

Palun veel kord proua Liia Hänni mikrofon sisse lülitada!

L. Hänni

Täna kella kaheks on kokku lepitud ühiskoosolek ekspertidega, kus tuleb kõne alla põhiseaduse eelnõu II peatükk, mis puudutab põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi. Nii et on palve teisele toimkonnale tulla ruumi nr. 111, et alustada seal koos arutelu. Kahjuks ei saa ma teile praegu öelda, kui kiiresti võib tänane töö sujuda, kas me jõuame täna lõpule II peatükiga. Vaevalt küll, sest ekspertidel pidi olema palju märkusi ja ka rahva hulgast on tulnud mitmeid ettepanekuid II peatüki suhtes. Ilmselt jätkub II peatüki arutelu homme ja redaktsioonitoimkond peab töötama ka pühapäeval. Nii et homme õhtuks peaks olema selge, kas II peatükk on lõpetatud ja kui see on lõpetatud, siis jätkub töö VII peatüki kallal, mis praegu on pooleli. Igaüks võib sealt nüüd järke pidada, millised peatükid tulevad edasi. Nii et me peame omavahel hoidma tihedat sidet ja mul on ettepanek, et meil võiks olla sidemeheks proua Laido, nagu ta on siia maani olnud.

Redaktsioonitoimkonna töögraafiku ma jätan temale ja toimkondade esimehed saavad helistada proua Laidole, kelle käest nad saavad täpselt teada, millal tuleb ette nende teematoimkonna peatükk ning kus ja mis ajal toimub reaktsioonitoimkonna koosolek. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Juhataja loodab samuti, et edasi töötab redaktsioonitoimkond koos kõigi toimkondade esindajatega. Seni me pole sellest kokkuleppest päriselt kinni pidada suutnud.

Redaktsioonitoimkond alustab tööd kell 14 ruumis nr. 111 ja nagu te kuulsite, esimesena läheb tulle II peatükk, siis VII peatükk. Härra Jürgenson, teil on sõna. Palun!

K. Jürgenson

Aitäh! Ma palun nendel inimestel, kes võtavad osa XVI peatüki formeerimisest, jääda hetkeks siia. Me lepiksime täpsemalt kokku, kunas ja kuidas me edasi töötame, sest meie töö sõltub ka redaktsioonitoimkonna töögraafikust. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Tulles vastu kolmanda teematoimkonna liikmete palavale soovile vaadata üle meie peatüki uus tekst, on kolmanda teematoimkonna koosolek kell kolm ruumis nr. 111. Seal on nimelt kaks ruumi. Me valime selle ruumi, kus redaktsioonitoimkond ei istu. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Teiste teematoimkondade juhid sõna ei soovi. Palun vabandust! Palun veel tähelepanu! Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Austatud kolleegid! Kui ma ei oleks saalis kuuenda toimkonna liikmetest üksi, siis ma teataks, et me peaks ka kokku tulema.

Juhataja

Nii, nüüd sa oled seda endale teatanud ja toimkond asub tööle ühes isikus. Lugupeetud kolleegid! Ma ei saa öelda järgmist päeva, millal me täiskoguna siia saali koguneme. Ma loodan siiski, et me neid vahepealseid päevi saame kasutada selleks, et tõmmata kõvasti kopsud õhku täis – küllap järgmine assamblee istung on üks kõige ägedamaid, sest siis jõuame vahest nii kaugele, et meie ees on projekti uus redaktsioon ja me otsustame, kas me saame hakata oma tööd tegelikult lõpetama. Kõigile häid puhkepäevi! Me teatame raadios ja lehes, millal on täiskogu järgmine istung. Tänan teid! Kohtumiseni!